

החסד

שיחתו של מו"ר
הרב יהודה עובדיה זצ"ל
פרשת וירא

פרשתנו, פרשת וירא, פותחת בצורה דומיננטית מאוד במצוות החסד – מצוות הכנסת אורחים. זוהי המצווה הראשונה שמופיעה מיד לאחר מצוות ברית המילה שעליה נצטווה אברהם אבינו.

נְצַבִּים עָלֶיךָ

כשאברהם יושב בפתח אהלו כחוס היום ורואה את המלאכים, אומר עליו הכתוב: "וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא, וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו, וַיֵּרָא, וַיֵּרָץ לְקִרְאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל, וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה".

בפשטות אפשר לומר, כי "נְצַבִּים עָלָיו", פירושו, נמצאים לידו, אתו. אם כן, אם הם נמצאים לידו, מדוע רץ אברהם?

אלא, שבאמת "נְצַבִּים עָלָיו" זוהי עמדה נפשית. עמדה שבה עשה אברהם את החסד. בעמדה נפשית שכזו, כל מצוות החסד נושאת אופי אחר.

¹ בראשית פרק י"ח פס' ב'

סוגי חסד

יש כמה דרגות בעשיית חסד.

יש עשיית חסד שהיא פטרונית. כלומר, אדם גומל חסד לאחר, אבל יחד עם זאת הוא גורם למקבל החסד להרגיש מי הוא "בעל הבית" באמת. דהיינו, הקטנת כבודו של האחר כדי להגדיל את כבודי שלי.

לעומת זאת, ישנה נתינה שבה האדם נותן מבלי שהשני ירגיש בכלל שהוא מקבל. זוהי דרגה אלוקית.

הקדוש ברוך הוא נותן לנו להרגיש שזו היא חובתנו לעשות חסד. אברהם, רואה את עצמו כפוף לאותם מלאכים, הוא מרגיש שהוא מחויב לתת להם. ולכן הוא משתמש הרבה בביטויים של הכנעה², כמו: "אם נָא", "אֵל נָא", "עֲבַדְדָּךְ", "יִקַּח נָא".

וכן באופן שבו התורה מספרת לנו על העמדה הנפשית שבה נמצא אברהם³: "וַיִּמְהַר", "וְאָל הַבָּקָר רָץ", "מְהֵרִי".

ההדמיות לבורא

על הפסוק: "וְאֵל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם", מספר המדרש⁴: "...ורץ להביא בן בקר, וברח מלפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה, ונכנס אברהם אחריו, ומצא שם אדם הראשון וְעֶזְרוֹ (חוה), שוכבים על המטות וישנים, ונרות דולקות עליהן, וריח טוב עליהם כריח ניחות, לפיכך חָמַד המערה לאחוזת קבר".

אדם הראשון וחוה הם שני הנבראים הראשונים – שורש המציאות. אדם הראשון וחוה הם גם שני הבוראים הראשונים, כי מהם יצא כל העולם כולו.

ללמדנו, כי כל תכלית הבריאה היא הגילוי האלוקי. דהיינו, הבריאה מגיעה לתכליתה כאשר הנברא הולך בדרכו של הבורא.

הנר במדרש, מבטא את האמצעי שלאורו צריך ללכת – האור שמתגלה בהויה. הנר מרמז על הנשמה, כמו שאומר הכתוב⁵: "נֵר ה' – נְשָׁמַת אָדָם, חִפֵּשׁ כָּל חַדְרֵי בֵּטָן".

אברהם אבינו פוגש דרך פעולות החסד שלו את שורש המציאות, את אבותיו, כמו גם את האור האלוקי ששוכן מעליהם. דבר זה מראה גם כי פעולותיו של אברהם הן פעולות מתקנות.

הריח למשל, מייצג את פְּנִים האדם – את הנשמה, את המהות הפנימית. לכן בשעת ההבדלה מריחים את הבשמים. יש כאן הנאה פנימית, הנאה המיועדת לנשמה. על ידי הריח אפשר לחוש משהו שהוא מעבר לראיה. לדוגמא, אדם נקי ואדם שאיננו נקי יכולים להִרְאֹת בדיוק אותו הדבר, אבל חוש הריח יכול להעיד על מה שמתרחש בעומק פנימיות האדם, כי הריח מעיד על הנשמה.

שינה ומוות

אברהם רואה את אדם הראשון וחוה ישנים דווקא – לא מתים. אברהם מצליח להתחבר לשורש המציאות על ידי החסד שלו. מוות משמעותו חידלון. קללת המוות עקב חטאו של אדם הראשון באה על האנושות כיוון שאדם הראשון איבד משהו מן הממד האלוקי שהיה בו. אברהם אבינו באופן מסוים מצליח לתקן משהו מאותו חטא. לאדם הראשון היה חסר משהו ממידת החסד. במקום לקחת אחריות ולהפעיל את מידת החסד על אשתו – מאשים האדם את אשתו ואומר⁶: "הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נָתְנָה לִי מִן הָעֵץ וְאָכַל".

שינה לעומת זאת, היא מציאות שבה החיות האלוקית נמצאת בתהליך פְּחוּת יותר, מול המוות שהוא חידלון מוחלט!

הצדיקים לעולם לא נקראים מתים אלא יְשָׁנִים, כך האבות הקדושים נקראים "יְשָׁנֵי חִבְרוֹן". האומה הישראלית נבנית ממידת החסד, אחרי שהיא מקיימת את מצוות ברית המילה, בבחינת: "עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה"⁷.

² שם שם פס' ג'-ה'

³ שם שם פס' ו'-ז'

⁴ פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק ל"ה

⁵ משלי פרק כ' פס' כ"ז

⁶ בראשית פרק ג' פס' י"ב

⁷ תהילים מזמור פ"ט פס' ג'

הורים לבנים שהתגברה בו ביותר... שעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, שנכללו בעבודה זרה, שלשתם הן הפך מרחמנות, ביישנות גמילות חסדים. שפיכות דמים - היפך הרחמנות, גילוי עריות - היפך ביישנות, עבודה זרה - היפך גמילות חסדים. כי גמילות חסדים באה רק מההכרה השלימה של אחדות השי"ת, שמזה באה הידיעה לְאַחַד גם כן כל הברואים והמעשים על ידי שיתוף הפעולות הטובות הכלל. ועבודה זרה תעוות הדרך הישרה הזאת להרחיק את האדם מהשקפת ההתאחדות, ובוה יגבר כוח הפירוד וכוח ההרגשה הגשמית רק לְבַצְעו ותאוותיו של כל אחד...".

כלומר, על ידי שלוש העבירות החמורות האלה, מקעקע האדם את כל היסודות עליהם יושבת המציאות שלו. עבירות אלו פוגעות בליבה עצמה.

אברהם הוא איש החסד והרחמים. בקצה שעומד כנגד אברהם יש את שפיכות הדמים שהיא פעולה ההפוכה לכל פעולה של חסד. אדם רחמן נותן מקום לאחר, שופך דמים לא נותן מקום לאחר.

מידתו של יצחק היא מידת הביישנות שכל עניינה הוא למעשה איפוק וגבורה. כנגדו, בקצה השני, יש את עבירת גילוי העריות שמקעקעת למעשה את מידת הביישנות. כי אז נשברים כל המחסומים והמחיצות והכל מגיע למקום של פריצות.

יעקב מבטא את התכונה השלישית שמאפיינת את עם ישראל, גמילות החסדים. בקצה שעומד כנגדו נמצאת העבודה הזרה אשר מקעקעת את גמילות החסדים. כל המושג של גמילות חסדים יונק מן האמונה שהשם אחד ושמו אחד, דהיינו, שיש אלוקות שמתגלה בכל פינה ופינה. כוח שמאחד את כל ההויה כולה. לתוך המקום המאוחד ויחיד הזה - האדם גומל חסד. לכן, עבודה זרה סותרת עיקרון זה.

בעקבות החסד של אברהם נברא יצחק שפירוש שמו הוא: יציאה מן החוק - יצא חק. דהיינו, אדם שמצליח לראות מעבר אליו, הוא הוא אדם שחי במקום גבוה - אדם שיוצא כביכול מן החוק הטבעי של העולם. מדרש זה מגלה לנו את אותה הבטה פנימית של אברהם אבינו ואת הקדושה החקוקה בבשרו.

חיבור מתוך חסד

פעולה של חסד באה ממקום בו אני מצליח להתרומם לעמדה שבה אני רואה משהו עמוק שמחבר ביני לבין הבורא. חסד פירושו חיבור. לא ניתן להתחבר למשהו, כל זמן שמנותקים ממנו. לכן, כאשר מתקיימת מצוות ברית המילה והפריעה, נחשף למעשה הקשר בין אלוקים לעולם. הדבר היחיד שיכול לחבר בין האנשים למציאות זה רק מה שנמצא מעל המציאות - האין סוף ב"ה.

משמעותה של מצוות ברית המילה היא לגלות את הקדושה במבואות הנמוכים בעולם. כי כאשר דבק האדם בעניין האלוקי - גם החסד שלו נִעֲשֶׂה אלוקי.

סימני האומה והַפְּקִיָּה

הגמרא ביבמות מתארת את תכונותיו של עם ישראל וכך היא אומרת⁸: "שלושה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים".

הרב קוק משווה שלוש מידות אלו לשלוש העבירות החמורות ביותר שהעובר עליהן דינו הוא ב"יהרג ואל יעבור", שהן: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים⁹, וזו לשונו: "ואולי שלשת המדות הראשיות שמצטיינים בהם עם ה', רחמנות, ביישנות, גמילות חסדים, כל אחד מהם פועלת בנו ביותר, מפני שכל אחד מהאבות לקח לו אחת מִהֵנָּה לעיקר בחייו. אברהם - מדת החסד, יצחק - הצניעות והביישנות, כנראה מהנהגתו בנישואיו, יעקב - מדת הרחמים שמהם באים אהבת

⁸ יבמות דף ע"ט ע"א

⁹ עין אי"ה ברכות א' דף ל"ב ע"א פיסקה נ"ה

שיתוף החסד

על הפסוק הראשון בתורה כותב רש"י¹⁰: "... בתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים - הקדים מידת רחמים וְשִׁתְּפָה למידת הדין".

אין כוונתו של רש"י לומר שהקדוש ברוך הוא שיתף את מידת החסד כדי שבסופו של דבר, נבוא יום אחד למידת הדין. לא כך הוא הדבר. הקדוש ברוך הוא שיתף את מידת החסד בעולם כיוון שהכל יונק מהאין סוף.

דהיינו, גילוי האלוקות יהיה גם במקום שלא ברור למה יהיה בו גילוי. מידת הדין אומרת כביכול, שהעולם נמצא במקום מדויק ועושה את מה שצריך לעשות. לעומת זאת, עומק מידת החסד אומר שהמידה האלוקית מתפשטת בכל פינה ופינה, גם כאשר המציאות נמצאת במקום שאינו ממוקד ואינו מדויק. דהיינו, גם אם אני נמצא במקום שאיננו היעד אליו אני רוצה להגיע - עדיין, גם במקום הזה יש מגמה ותכלית.

¹⁰ רש"י בראשית פרק א' פס' א' ד"ה "ברא אלהים אלקים"